

УДК 94 (497.5) “1990–999”

**“ЛІТНІ ШКОЛИ” ЯК ЧИННИК ЗБЕРЕЖЕННЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ РУСИНІВ
ТА УКРАЇНЦІВ ХОРВАТІЇ (1990-ті роки)**

Микола НАГІРНИЙ

*Тернопільський національний економічний університет, Нововолинський факультет
бульвар Шевченка, 29, Нововолинськ, Волинська обл., 45400
e-mail: mykola76@hotmail.com, namyzin@rambler.ru
Кафедра загальноекономічних та гуманітарних дисциплін*

У статті висвітлено діяльність “літніх шкіл” русинів та українців Хорватії наприкінці ХХ ст. Простежено характер умов, у яких функціонували “літні школи”, їх структура та особливості. Проаналізовано специфіку проведення таких шкіл для русинсько-української діаспори Хорватії, їх значення для збереження національної ідентичності етнічних меншин та труднощі на шляху до здійснення цієї мети.

Ключові слова: русини, українці, Хорватія, “літні школи”, освіта, рідна мова, національна свідомість, Союз русинів та українців.

Особливістю української діаспори у південнослов'янських землях є її існування під двома назвами. Мешканці з українських земель, які переселилися на ці території в середині XVIII ст., ідентифікують себе як русини. Ті ж, хто опинився там наприкінці XIX ст., вже усвідомлюють себе українцями. Згодом нащадки обох хвиль еміграції утворили низку культурних товариств, координатором діяльності яких з 1968 р. став Союз русинів і українців Хорватії (СРІУ).

Важливим завданням усіх хорватських русинів та українців було і залишається збереження у новому середовищі своїх назви, мови, звичаїв та загалом власної національної ідентичності. Це все досягається, зокрема, й через систему освіти, яка покликана відігравати роль охоронця національної свідомості представників етнічних меншин.

Питання функціонування “літніх шкіл” для русинів та українців Хорватії фактично ґрунтовно не вивчалось. Суттєву роботу в цьому напрямі здійснювали лише окремі представники нашої діаспори в Хорватії – С.Бурда, Г.Такач, В.Костелник¹, однак дане питання надалі залишається маловивченим. З огляду на це, мета пропонованої статті – висвітлити роль “літніх шкіл” українців і русинів Хорватії у 1990-х роках, розкрити їх значення для збереження національної свідомості у представників українсько-русинської меншини.

¹ *Burda S. Ljetna škola Rusina i Ukrajinaca Hrvatske – Zagreb '94 // Rusini i Ukrajinci u Republici Hrvatskoj (1991–1995). Zagreb, 1995. S.62–65; Takáč G. Ljetna škola // Нова думка (Загреб). 2000. № 112. С.4–5; Костелник В. Три дзешецрочя самопотвердзованя власного национального ества (2) // Нова думка. 1998. № 104. С.30–33; Костелник В. На полету младих до полносци рускей и украинскей свидомосци // Нова думка. 2008. № 144. С.12–17.*

² *Statistički ljetopis 1992. 24. godina. Zagreb, 1993. S.64.*

За офіційним переписом населення 1991 р., у Хорватії проживало 3253 русини і 2494 українці, що разом становило 0,2 % усіх мешканців республіки². Звичайним навчанням усі школярі та молоді люди не могли бути охоплені через велику розпорошеність і малочисельність нашої діаспори. Тому було розпочато проведення культурних семінарів, згодом таборування, що, врешті, трансформувалось у “літні школи”.

Перший такий захід Союз русинів і українців Хорватії організував і провів 1969 р. у Вуковарі, другий – 1974 р. біля міста Нова Градішка. З 1979 р. подібні акції відбувалися щороку, оскільки ж від організації таких заходів відмовилися дві інші республіки (Сербія та Боснія і Герцеговина), то на такі таборування прибувала тамтешня молодь, причому деколи її було більше, ніж із самої Хорватії.

Загалом з 70-х років ХХ ст. Союз русинів і українців організував і проводив подібні заходи спочатку у Вуковарі, Липовлянах, Глоку та в інших населених пунктах Хорватії, а згодом постійно в Ердуті (до 1990 р. включно). За увесь час проведення “літніх шкіл” рідну мову та культуру вивчили чи вдосконалили щонайменше 2 тис. молодих людей обох статей русинської й української національності

“Літні школи” зазвичай складалися із двох частин. Учасниками першої з них були учні основної школи (так звана “літня школа” школярів), учасниками другої – учні середньої школи, студенти і молодь (“літня школа” молоді).

Соціально-економічні та політичні зміни в Югославії, які відбувалися з другої половини 1980-х років, не могли не позначитися на організації та проведенні “літніх шкіл”, насамперед, на їх фінансуванні. Через це “Літня школа-90” проходила за скороченою програмою, з меншою від звичайної кількістю учасників і за відсутності підсекції для молоді³.

Надалі становище русинів й українців погіршилося з огляду на військову агресію на Хорватію Югославської народної армії та сербських парамілітарних формувань. Вже у 1991 р. русини й українці опинилися на лінії фронту, в епіцентрі боїв.

Сербська агресія перервала шкільну освіту в навчальних закладах, де викладалась мова русинів й українців. У 1991–1993 рр. склалася критична ситуація: упродовж цих років жодна дитина рідною мовою не навчалася⁴. Усі школи чи відділення (за винятком відділення української мови у Каніжі) не працювали через війну. Тільки у 1994 р. школи для русинських і українських дітей на факультативній основі почали функціонувати у Загребі, Липовлянах, Каніжі і Шумечу⁵.

В умовах війни “малі школи” (тут велося викладання мови і культури при хорватських школах щосуботи) було організовано у Загребі, Липовлянах, Славонському Броді і навколишніх селах Осієку, Вінковцях, Боровому Селі⁶. Проте ці школи працювали нерегулярно, то припиняючи, то відновлюючи свою діяльність. Тобто, проведення “літніх шкіл” у той час було чи не єдиним засобом підтримання на належному рівні освіти рідною мовою.

На значну роль, яку відводили “літнім школам” керівники русинсько-української громади, вказує той факт, що у структурі СРІУ серед відділів і комітетів (серед яких був і відділ освіти) функціонував і спеціальний підвідділ “літніх шкіл”⁷, хоча у фінансовому вимірі витрати на “літні школи” становили незначний відсоток бюджету Союзу русинів та українців⁸.

³ Летна школа '90 з новима учителями // Нова думка. 1990. № 82. С.11; У чим проблем же не було ише лпше? // Нова думка. 1990. № 84. С.27.

⁴ Plan i program rada Saveza Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske za 1995. godinu (з поточного архіву Союзу русинів і українців Республіки Хорватія міста Загреб).

⁵ Ibid.

⁶ Burda S. Naše “male škole” // Rusini i Ukrajinaci u Republici Hrvatskoj (1991–1995). S.66–67; Нова думка. 1997. № 101/102. С.14–15.

⁷ Plan i program rada Saveza Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske za 1995. godinu.

На відміну від довоєнного періоду, коли “літні школи” створювались у різних населених пунктах країни, під час війни єдина можливість організувати їх збереглась у столиці Хорватії – Загребі, оскільки майже всі інші місця компактного проживання русинсько-української громади зазнавали щоденного обстрілу з сербського боку, а значна частина з них узагалі перебувала під контролем сербських автономних утворень. Керівником школи призначено українського діяча Союзу русинів та українців Хорватії Славка Бурду.

Учасників “літньої школи”, зазвичай, ділили на групи – русинські й українські. А ті, у свою чергу, дробилися на менші групи залежно від рівня володіння рідною мовою (їх могло бути дві або три – початкова і старша або початкова, середня і старша).

Аналіз кількісного і національного складу учнів дає підстави констатувати значну диспропорцію учасників з огляду на їх мову. Так, у “Літній школі-92” брало участь 57 українців і 27 русинів⁹; у “Літній школі-94” – 91 українець і 38 русинів¹⁰; “Літній школі-95” – 108 українців і 46 русинів¹¹.

Вирівнювання за цією ознакою почалося тільки з 1997 р. Мирна реінтеграція Подунав’я до хорватського простору забезпечила великій кількості дітей русинів, які проживали на цих теренах, можливість опанувати рідну мову: вже у 1997 р. навчатись у “літню школу” приїхало 85 русинів і 86 українців¹². У “Літній школі-99” брало участь 52 русини і 49 українців, у “Літній школі-2000” їх було по 43¹³.

Постає питання: чому ж серед українців було більше учасників “літніх шкіл”, аніж серед русинів? Причин, на нашу думку, декілька. Передовсім, це війна, оскільки ареал розселення русинів був пов’язаний саме з районом бойових дій або тимчасово окупованих територій (йдеться про велику розпорошеність русинських дітей, котрі внаслідок хорватсько-сербської війни у статусі вигнанців тимчасово перебували у 40 місцевостях Хорватії¹⁴). Це і намагання організаторів “літніх шкіл” зблизити дві народності, що нащтовхувалось на протидію з боку окремих русинських діячів, налаштованих по-сепаратистському. Це і політика Хорватії, яка фінансувала проведення “літніх шкіл” і виділяла на це гроші саме СРіУ, а не окремо русинам та українцям, що теж не заохочувало певну частину русинів брати участь у “літніх школах”.

Під час проведення “літніх шкіл” траплялися випадки непорозуміння та скандали між українськими та русинськими керівниками СРіУ. Так, русинські діячі обурились тим, що на “Літній школі-93” дітям можна було вивчати тільки українські співанки, а русинські заборонено. Викладач співу, який прибув з України, пояснював це тим, що всі учасники “літніх шкіл” фактично є українцями, тому повинні вчити тільки українське. Русинські лідери припускали, що така ініціатива йшла не від викладача, а від окремих українських керівників СРіУ. Їхні підозри підтверджувалися тим, що на відкритті тієї ж “літньої школи” слова привітання лунали лише хорватською і українською мовами, і жодного – русинською¹⁵.

На щорічних “літніх школах” школярі вивчали мову, історію (причому історію русинів окремо!), географію, віровчення, етнографію, музику, культуру, фольклор, хорео-

⁸ Izvješće o radu i djelatnosti Saveza Rusina i Ukrajinaca za 1993. godinu (з поточного архіву Союзу русинів і українців Республіки Хорватія міста Загреб).

⁹ Летни школи Русинох и Українцях Горватскей // Нова думка. 1992. № 94/95. С.53–54.

¹⁰ Віночок (Загреб). 1994. № 14/15. С.8–10.

¹¹ Такач Г. На летних школах 95 нерозмирни числа учаснікох по местох и националней припадности // Віночок. 1994. № 16/17. С.11–12.

¹² Бурда С. Літня школа русинів і українців в Республіці Хорватія – Загреб 97 // Нова думка. 1997. № 101/102. С.54.

¹³ Закончена ише една летна школа // Нова думка. 1999. № 109. С. 11; Такач Г. Ljetna škola // Нова думка. 2000. № 112. С.5.

¹⁴ Izvješće o radu i djelatnosti Saveza Rusina i Ukrajinaca za 1993. godinu.

¹⁵ Нова думка. 1993. № 98/99. С.55.

графію та ін.¹⁶ Українська і русинська мови вивчалися окремо. Першим уроком щодня було заняття з рідної мови.

Відомості про обсяг дисциплін та їх співвідношення містять звіти “літніх шкіл”. Наприклад, на “Літній школі-93” на вивчення української і русинської мов відводилося 170 годин, співів, танців і хореографії – по 16, історії, віровчення та хорового співу – по 20, географії – 8¹⁷. Також читались окремі спеціальні лекції на теми “Історія русинів”, “Видавнича діяльність русинів і українців РХ”, “Українські народні танці і народний одяг” та ін.¹⁸

У кожній “літній школі” проводилося два літературні вечори, присвячені ювілеям українських і русинських діячів культури¹⁹. Урочисті заходи з приводу закриття “літніх шкіл” зазвичай передбачали організацію одного або двох концертів, на яких читалися уривки з русинських й українських драматичних творів, декламувалися русинські та українські поезії, співалися русинські та українські пісні. Учасникам “літньої школи” вручалися дипломи про проходження її.

Щорічним “літнім школам” редакція часопису “Нова думка” (орган Союзу русинів і українців Хорватії) присвячувала журнал для дітей та юнацтва “Віночок” з додатками з материнської мови, історії, літератури і музики, а український подвижник-філолог Василь Стрехалюк підготовляв традиційний “Бюлетень літньої школи”, який був своєрідним, повним корисних даних відзеркаленням школи, в якому і викладачі, і діти писали про свій побут, навчання і працю²⁰.

Анкетування учасників “літніх шкіл” свідчить, що вони (а це переважно молоді люди 13–8-річного віку) здебільшого сприймали такі заходи як розвагу. Так, на “Літній школі-92” дітям найбільше подобалися танці, на “Літній школі-95” – цирк, куди організатори водили учасників у другій половині дня²¹.

Як правило, серед працівників “літніх шкіл” найбільше було мовників. Організатори запрошували вчителів і з-за кордону: Словаччини (з тих районів, де проживають русини й українці) та України (з Ужгорода, Івано-Франківська, Чернігова тощо). В окремі роки через фінансові труднощі закордонних фахівців не залучали. Також через брак фінансування і відмову від іноземних фахівців учителі змушені були викладати за зміну по кілька різних дисциплін. Так, у 1999 р. учителі мови викладали ще історію і співи. Окремі вчителі пройшли стажування або й здобули освіту в Україні (Києві, Тернополі тощо)²².

“Літніми школами” опікувалася держава, зокрема Міністерство освіти та спорту Хорватії. Питання організації “літніх шкіл” та проблеми вивчення рідної мови делегація СРіУ, як правило, погоджувала з зазначеним міністерством²³.

Завдяки державній опіці проведення “літніх шкіл” русинів та українців висвітлювалось у засобах масової інформації – газетних публікаціях, програмах радіо та телебачення²⁴. СРіУ та організатори “літніх шкіл” неодноразово висловлювали вдячність

¹⁶ Izvješće o radu i djelatnosti Saveza Rusina i Ukrajinaca za 1993. godinu.

¹⁷ Зок летней школи у Загребе // Нова думка. 1993. № 98/99. С.54.

¹⁸ Летни школи Русиних и Украинцох Горватскей // Нова думка. 1992. № 94/95. С.59.

¹⁹ Там само; Такач Г. Зок теки секретара Союзу // Нова думка. 1998. № 105. С.7–9; Хронологийни препатрунок роботи Союзу Русиних и Украинцох РГ од 1. јулия по 31. августа 2000. року // Нова думка. 2000. № 113. С.8.

²⁰ Летни школи Русиних и Украинцох Горватскей // Нова думка. 1992. № 94/95. С.59.

²¹ Віночок. 1995. № 16/17. С.18–23.

²² Бурда С. Літня школа русинів і українців в Республіці Хорватія – Загреб 97 // Нова думка. 1997. № 101/102. С.55; Такач Г. Зок теки секретара Союзу // Нова думка. 1998. № 105. С.7–9; Закончена ише една летна школа // Нова думка. 1999. № 109. С.12.

²³ Такач Г. Зок теки секретара Союзу // Нова думка. 1999. № 107. С.4.

²⁴ Віночок. 1994. № 16/17. С.37; Бурда С. Літня школа русинів і українців в Республіці Хорватія – Загреб 97 // Нова думка. 1997. № 101/102. С.56.

Президенту Хорватії Ф.Туджманові та відповідним міністрам за фінансову, медійну та моральну підтримку²⁵.

В окремі роки держава фінансувала ці заходи не належним чином. І все ж уряд знайшов і виділив кошти для організації додаткових “літніх шкіл”. Так, у 1998 р. кошти для додаткових “літніх шкіл” було призначено ромам, русинам й українцям, тому що Подунав’я (де їх проживало найбільше) було повністю інтегроване до складу Хорватії лише у січні 1998 р. Тобто, у першому півріччі навчального року умов для викладання рідної мови не було.

У липні 1999 р. у місті Веліка була організована ще одна додаткова школа для русинів та українців з Подунав’я²⁶.

Найбільшою проблемою “літніх шкіл” був різний рівень знання і володіння її учасників рідною мовою. Так, до “Літньої школи-92” половина школярів початкової групи з русинської мови взагалі не вміла ні розмовляти, ні писати рідною мовою.

З роками був помітний регрес також у знанні української мови. З 32 молодших учасників “Літньої школи-92” лише 10 школярів так-сяк розмовляли і читали, з 25 учасників “літньої школи” молоді – лише 6. “Літня школа-93” показала, що ситуація зі знанням рідної мови погіршилася. Коли на початку даного заходу при формуванні груп дітей запитали, хто не говорить українською, ствердно відповіли майже всі. Причина полягала в тому, що у сім’ях (як “чистих”, так і змішаних) рідною мовою не послуговували ні діти, ні батьки²⁷.

На “Літній школі-95” з 80 учасників шкільного віку українську мову розуміло лише п’ятеро. Окремі учні, які по кілька років відвідували “літню школу” і мали б уже володіти певним запасом знань, взагалі не розуміли сказаного. Результату не було, оскільки після “літніх шкіл” більшість учасників не продовжувала вивчати мову і закріплювати набуті знання²⁸.

Цікаву інформацію для роздумів містять анкети учасників “Літньої школи-94”. На запитання “Що вам найбільше не сподобалось у викладанні?” 10% опитаних зазначили, що викладачі говорили українською, якої вони не розуміли, а 3 % – “забагато вивчення української мови”. Разом з тим, 55 % респондентів зазначили, що найбільше вони навчилися з дисципліни “рідна мова”, а 88 % погодилися з тим, що школа збагатила їхні знання з письма і мови. На запитання про обсяг вивчення історії України 53 % опитаних з числа дітей та молоді відповіли, що він був достатнім, а 25 % – замалим²⁹.

У наступному десятилітті (2001–2010 рр.) діяльність “літніх шкіл” продовжувалась. Тепер їх місцеперебуванням стали населені пункти Веліка, Старіград, Вуковар, Ораховіца і Сельце³⁰. Структура цих заходів залишилася без суттєвих змін, фінансову підтримку й надалі надавало Міністерство освіти та спорту Хорватії. У 2005 р. було організовано й “зимову школу” (насамперед тому, що через фінансові проблеми попередня “літня школа” не була проведена для молоді, а лише для школярів)³¹.

²⁵ Летни школи Русиних и Украинцев Горватскей // Нова думка. 1992. № 94/95. С.59.

²⁶ *Takač G.* Ljetna škola // Нова думка. 2000. № 112. С.4–5.

²⁷ *Стрехалюк В.* Про рідну мову // Нова думка. 1992. № 94/95. С.55; *Стрехалюк В.* Не поліпшується стан // Віночок. 1994. № 14/15. С.5.

²⁸ *Стрехалюк В.* Чи навчаться мови діти в літній школі? // Віночок. 1995. № 16/17. С.11

²⁹ Anкета o Ljetnoj školi Rusina i Ukrajinaca 1994 // Віночок. 1994. № 14/15. С.27–29.

³⁰ *Костелник В.* На полету младих до полносци рускей и украинскей свидомосци // Нова думка. 2008. № 144. С.16.

³¹ Ljetna škola Rusina i Ukrajinaca u Republici Hrvatskoj // Нова думка. 2005. № 131. С.12; Сорокаріччя Літньої школи русинів і українців Хорватії // Нова думка. 2006. № 135. С.13; Зоз роботи Союзу – Iz rada Saveza – 3 роботи Союзу // Нова думка. 2006. № 133. С.8; Лстня школа // Нова думка. 2007. № 140. С.14.

Залишився у “літніх школах” і поділ на українські та русинські групи. Кількість учасників не була сталою і коливалася в межах від 71 (2004 р.) до 200 (2005 р.) осіб³².

Значення “літніх шкіл” особливо зростає з огляду на те, що з 2006 р. у Хорватії набув чинності новий освітній стандарт, згідно з яким обсяг вивчення материнської мови національних меншин у звичайних школах скоротився з 5 до 3 годин на тиждень³³.

Таким чином, у 1990-х роках “літні школи” продовжували виконувати свою роль як допоміжні для дітей, не охоплених регулярним вивченням рідної мови у своїх населених пунктах. У час війни “літні школи” стали єдиним і тому необхідним центром підтримки освіти рідною мовою, збереження національної свідомості. І хоча за останні двадцять років рівень знання рідної мови помітно знизився, все ж без “літніх шкіл” процеси асиміляції української та русинської молоді відбувалися б значно швидше. Тож у 1990-ті роки “літні школи” стали запорукою збереження національної свідомості русинів й українців Хорватії. Інша річ, що йдеться не про спільну національну свідомість, а про дві окремі, хоча й тісно пов’язані – незважаючи на спроби керівництва СРІУ Хорватії та організаторів “літніх шкіл” згуртувати русинів і українців в одне ціле.

A "SUMMER SCHOOLS" AS A FACTOR OF PRESERVING OF NATIONAL IDENTITY OF THE RUTHENIANS AND THE UKRAINIANS OF CROATIA IN 1990s

Mykola NAHIRNY

*Ternopil national economic university, Novovolyns'k faculty
29, Shevchenko Boulevard, Novovolynsk, Volyn region, 45000
e-mail: mykola76@hotmail.com, namyzin@rambler.ru
The Chair of general economic and humanitarian subjects*

The article shows the activities of a “summer schools” of the Ruthenians and the Ukrainians of Croatia at the end of twentieth century. The character of conditions in which “summer schools” were being, its structure and features is shown. Specificity of these schools for the Ruthenian-Ukrainian diaspora in Croatia, their importance for preserving the national identity of ethnic minorities, and barriers to implementation of this goal are analyzed.

Key words: Ruthenians, Ukrainians, Croatia, “summer schools”, education, native language, national consciousness, the Union of the Ukrainians and Ruthenians.

³² 35. obljetnica Ljetne škole Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske // Нова думка. 2004. № 127. С.12; Зор роботи Союзу – Iz rada Saveza – 3 роботи Союзу // Нова думка. 2006. № 135. С.9.

³³ Семинар у Ораховици // Нова думка. 2006. № 135. С.12.

**“ЛЕТНИЕ ШКОЛЫ” КАК ФАКТОР СОХРАНЕНИЯ
НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ РУСИНОВ
И УКРАИНЦЕВ ХОРВАТИИ (1990-е годы)**

Николай НАГИРНЫЙ

*Тернопольский национальный экономический университет, Нововольнский факультет
бульвар Шевченко, 29, Нововольнск, Волынская обл., 45400
e-mail: mykola76@hotmail.com, namyzin@rambler.ru
Кафедра общэкономических и гуманитарных дисциплин*

В статье отражена деятельность “летних школ” русинов и украинцев Хорватии в конце XX в. Прослежен характер условий, в которых функционировали “летние школы”, их структура и особенности. Проанализирована специфика проведения таких школ для русинско-украинской диаспоры Хорватии, их значение для сохранения национальной идентичности этнических меньшинств и трудности на пути к осуществлению этой цели.

Ключевые слова: русины, украинцы, Хорватия, “летние школы”, образование, родной язык, национальное сознание, Союз русинов и украинцев.

Стаття надійшла до редколегії 22.06.10
Прийнята до друку 07.07.2010